

ประวัติความเป็นมาของพิธีไหว้ครูโยน-ละคร

พิธีไหว้ครูโยน-ละคร ปฏิบัติสืบต่อกันมาช้านานในหมู่ศิลปินและนักแสดงทุกสาขา ตามความเชื่อเรื่องเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ที่เชื่อว่า วิชานาฏศิลป์ เป็นศาสตร์ที่มีกำเนิดมาจากเทพเจ้าในศาสนาพราหมณ์ โดยพระอิศวรเป็นผู้ให้กำเนิดการฟ้อนรำขึ้นแล้วมอบให้พระครุฑนินามาสั่งสอนให้มนุษย์โลก แล้วบันทึกเป็นตำราในการฟ้อนรำ เรียกว่า “นาฏยศาสตร์”

ความเชื่อเรื่องเทพเจ้าเป็นผู้ให้กำเนิดการฟ้อนรำ การบวงสรวงบูชาเทพเจ้าเพื่อให้เทพเจ้าพึงพอใจและประทานความสุขความสำเร็จให้ และเรื่องความกตัญญูต่อกวีตาคอครูเทวดา ครูมนุษย์ผู้ล่วงลับไปแล้ว หรือยังมีชีวิตอยู่ เพื่อเสริมความเป็นสิริมงคลต่อผู้ปาวณาด้วยเป็นศิษย์

พิธีไหว้ครูและพิธีครอบครูโยน-ละคร ของไทยมีอยู่ด้วยกัน ๒ ฉบับ ได้แก่ ฉบับที่นักปราชญ์ได้รวบรวมชำระตำราพิธีไหว้ครูสมุดไทยเล่ม ๑ และเล่ม ๓ ที่หายไปขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้ตราเป็นพิธีไหว้ครูและครอบโยน-ละครฉบับหลวงในรัชกาลที่ ๔ ส่วนอีกฉบับหนึ่งนั้นเป็นตำราพิธีไหว้ครูสมุดไทยเล่ม ๒ ซึ่งหลงเหลือมาจากโบราณ นำมาพิมพ์ใช้เป็นฉบับของการทำพิธีไหว้ครูและครอบโยน-ละครในรัชกาลที่ ๖ (สมิตร์ เทพวงษ์, ๒๕๔๘ : ๖)

พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯ พระราชทานประกอบพระราชพิธีครอบประทานประกอบพิธีไหว้ครูโยน-ละคร ตามแบบแผนราชประเพณีโบราณแก่ผู้ประกอบพิธี ๕ ท่าน คือ นายธีรยุทธ ขวงศรี นายธงไชย โภชยามย์ นายทองสุข ทองหลิม นายอุดม อังสุธร และนายสมบัติ แก้วสุจริต เมื่อวันที่พฤหัสบดีที่ ๒๕ ตุลาคม ๒๕๒๗ ณ ศาลาศิลป์ พระตำหนักจิตรลดารโหฐาน เป็นพระราชพิธีที่มีความสำคัญสูงสุดของวงการนาฏศิลป์และดุริยางคศิลป์ไทย

การกำหนดวันไหว้ครูโยน-ละคร

พิธีไหว้ครูโยน-ละคร นิยมประกอบพิธีในวันพฤหัสบดี เนื่องจากศาสนาพราหมณ์เชื่อว่า วันพฤหัสบดีเป็น “วันครู” เป็นวันถือกำเนิดของพระพฤหัสบดีที่มีกำเนิดจากฤๅษี ๑๕ องค์ ซึ่งล้วนเป็นฤๅษีที่มีหน้าที่ในการสอน เป็นครูของมนุษย์และเทวดา และนิยมกำหนดวันข้างขึ้นเพราะเชื่อว่าเป็น “วันฟู” จะเป็นมงคลสูงสุด มีแต่ความเจริญรุ่งเรือง สำหรับเดือนนั้นจะนิยมตามแบบโบราณโดยกำหนดให้จัดพิธีในเดือนคู่ และเดือน ๕ ซึ่งถือเป็นเลขมงคลของไทย สำหรับเดือนที่นิยมมากที่สุดในการจัดประกอบพิธีก็คือเดือน ๖ เพราะเป็นฤกษ์กาลแห่งการเพาะปลูกอันเป็นสัญลักษณ์ของความเจริญงอกงาม

สถานที่ที่ใช้จัดพิธีไหว้ครูโยน-ละคร

ทุก ๆ ปี ผู้เข้าร่วมในพิธีไหว้ครูโยน-ละครจะมีจำนวนมาก เพราะเชื่อกันว่าผู้ที่ศึกษาวิชานาฏศิลป์หรือประกอบอาชีพทางด้านนาฏศิลป์และการแสดง (ศิลปิน) ต้องเข้าร่วมพิธีไหว้ครูเพื่อความเป็นสิริมงคล จึงต้องเลือกใช้สถานที่ให้มีความเหมาะสม มีพื้นที่กว้างขวางสามารถจุคนได้จำนวนมากและนิยมใช้อาคารโล่ง ๆ อากาศถ่ายเทได้สะดวก เพื่อช่วยระบายควันธูปเทียนได้อย่างดี สถานที่จัดพิธีไหว้ครูโยน-ละคร สามารถแบ่งออกเป็น ๓ ส่วน คือ

๑. มณฑลพิธีที่บูชาในพิธีไหว้ครู

- มณฑลพิธีสำหรับบูชาเทพยดา ครู อาจารย์ โดยตั้งโต๊ะเป็นอัมรินทร์ให้สูง ๓ - ๔ ชั้น ปูด้วยผ้าขาวขลิบริมแดง เชิญศิระโยนจัดตั้งลดหลั่นตามลำดับความสำคัญ ดังนี้

ชั้นที่ ๑ พระมหาเทพทั้ง ๓ องค์ที่มีความหมายสูงสุดในศาสนาพราหมณ์ ได้แก่ พระอิศวร (ตั้งตรงกลาง) พระนารายณ์ (ตั้งอยู่ทางขวา) พระพรหม (ตั้งอยู่ทางซ้าย)

ชั้นที่ ๒ เทพที่สำคัญทางนาฏศิลป์และดนตรี ได้แก่ พระอินทร์ พระพิฆเนศ พระวิศณุกรรม พระปรคนธรรพ์ พระปิงสิงขร พระพิราพ พระครุฑนิน (พ่อแก่) พระฤๅษีโลโกฏิ

ชั้นที่ ๓ ศิระโยนและศิราภรณ์ที่ใช้ในการแสดง ตลอดจนอุปกรณ์ต่าง ๆ ที่เคารพนับถือบูชาในฐานะครู โดยแบ่งการจัดวางดังนี้

- ด้านขวาของมณฑลพิธี จัดวางศิระโยน : พระราม พระลักษมณ์ พระพรต พระสัตรุด ศิราภรณ์ตัวนาง พญาวานรลึงษ์แปดมงกุฏ วานรบริวาร

- ด้านซ้ายของมณฑลพิธี จัดวางศิระโยน : อสูรพรหมมณีย์ อสูรพรมณ์ รากษส สัมพันธมิตรกรุงลงกา บริวารอสูร

- มณฑลพิธีสำหรับเครื่องสังเวชนียา โดยจัดตั้งเป็นอัมรินทร์ให้เชื่อมต่อกับมณฑลสำหรับพิธีบูชาเทพยดา ครู อาจารย์ ใช้ผ้าขาวขลิบแดงปู แล้วจัดวางเครื่องสังเวชนียาและเครื่องใช้ในพิธี

- มณฑลพิธีสำหรับบูชาพระรัตนตรัย เป็นสถานที่ประดิษฐานพระพุทธรูป โดยจัดเป็นโต๊ะหมู่บูชาตั้งอยู่ด้านขวาของมณฑลพิธีบูชาเทพยดา

๒. ที่นั่งสำหรับนักดนตรีบรรเลงเพลงหน้าพาทย์ประกอบพิธีไหว้ครู

นักดนตรีจะนั่งบรรเลงด้านข้างด้านใดด้านหนึ่งของมณฑลพิธี ที่สามารถมองเห็นประธานผู้ประกอบพิธีได้ชัดเจน

๓. ที่นั่งของผู้เข้าร่วมพิธีไหว้ครู

แบ่งออกเป็น ๒ ฝั่ง คือ ฝั่งด้านขวาของมณฑลพิธี จะจัดให้ผู้ที่พักเรียน (ตัวพระ) นั่งเป็นแถวยาว ฝั่งด้านซ้ายของมณฑลพิธี จะจัดให้ผู้ที่พักเรียน (ตัวนาง) นั่งเป็นแถวยาว

โดยกำหนดให้ผู้ที่พักเรียนมอบนั่งด้านหน้า ถัดไปเป็นผู้เข้าร่วมพิธีครอบ ส่วนด้านหลังให้ผู้เข้าร่วมพิธีไหว้ครูอย่างเดี่ยว และจัดให้ผู้พักหัดด้วยอักษรและลิง นั่งแยกออกไปเป็นกลุ่ม

ลำดับขั้นตอนการประกอบพิธีไหว้ครูโขน-ละคร

การประกอบพิธีไหว้ครูโขน-ละคร เป็นการแสดงความกตัญญูด้วยการบวงสรวงบูชา ขั้นตอนของพิธีกรรมที่ครูอาจารย์ได้วางระเบียบกฎเกณฑ์ไว้อย่างรอบคอบเพื่อต้องการให้ผู้เข้าร่วมพิธีเกิดศรัทธาหรือความเชื่อ ให้เป็นพลังผลักดันให้เกิดความมุ่งมั่นในการเป็นผู้ที่ประสบความสำเร็จในวิชาชีพ ลำดับขั้นตอนจึงมีดังนี้

ขั้นตอนที่ ๑ ภาคพิธีสงฆ์ โดยนิมนต์พระสงฆ์จำนวน ๘ รูปมาทำพิธีสวดมนต์ในเย็นวันพุธก่อนเริ่มวันไหว้ครู ในโรงพิธีและประพรมน้ำพระพุทธมนต์เพื่อความเป็นสิริมงคล พอเช้าวันรุ่งขึ้นพระสงฆ์ที่เจริญพระพุทธมนต์เข้ามารับการถวายภัตตาหารเช้า เป็นการเสร็จพิธีทางสงฆ์

ขั้นตอนที่ ๒ ภาคพิธีไหว้ครู ผู้ประกอบพิธีไหว้ครูจะนำพานพานบายศรีเรียกว่า “นุ่งผ้าดอกตะพัด ห่มผ้าพันธนะนา” โดยเริ่มการพิธีตามลำดับดังนี้

๑. การบูชาพระรัตนตรัย ในพิธีไหว้ครูนาฏศิลป์นั้น จะจัดตั้งโต๊ะหมู่บูชาไว้ด้านขวาของมณฑลพิธี ผู้ประกอบ

พิธีจะนำสวดบทสรรเสริญเจริญพระพุทธคุณ พระธรรมคุณ พระสังฆคุณ ซึ่งเป็นธรรมเนียมปฏิบัติของศาสนิกชน

๒. การบูชาครู ประธานในพิธีจุดเทียนชัย เทียนทอง เทียนเงิน ผู้ประกอบพิธีเสกน้ำพระพุทธมนต์ เรียกเพลงหน้าพาทย์สาธู

การบูชาเทพดาและครูปี่ชยา ด้วยบทบูชาสลับกับเรียกเพลงหน้าพาทย์ โดยเรียงตามลำดับดังนี้

- บูชาเทพเจ้าทางด้านนาฏศิลป์ เช่น พระอิศวร พระนารายณ์ พระพิฆเนศ พระอินทร์ และเทพอื่น ๆ

- บูชาครูยี่เทพที่สำคัญ เช่น พระปรคนธรรพ บูชาครูปี่ชยาต่าง ๆ และบูชาพระพิราพ

สร่งน้ำเทวรูปโดยเชิญเทวรูปต่าง ๆ ลงในถาดแล้วครูและศิษย์จะร่วมสร่งน้ำเทวรูปด้วยสังข์แล้วเจิมจูน ครูและศิษย์ยกเครื่องสังเวียง กระชาบวชทั้งหมด แล้วร่ายถวายในเพลงหน้าพาทย์เพลงเชิดแล้ววางเครื่องสังเวียง

ขั้นตอนที่ ๓. ภาคพิธีครอบ เป็นการยอมรับให้เข้าสู่ภาวะศิลปินและเป็นการอนุญาตให้เป็นครูสอนผู้อื่นได้ ผู้ประกอบพิธีนำศิษย์โขนที่มีความหมายและความสำคัญมาครอบให้ศิษย์ได้แก่

พระภคฤๅณีย์ หมายถึง ครูท่านแรกที่จดจำทำร้ายของพระอิศวร แล้วนำมาถ่ายทอดในโลกมนุษย์ และเป็นผู้จนาจำรานาฏยศาสตร์

พระพิราพ หมายถึง ปางหนึ่งของพระอิศวร ผู้ให้กำเนิดการฟ้อนรำ

เทริด หมายถึง เป็นสัญลักษณ์ของละครแบบแรก คือ ละครโนราห์ และเทริดเป็นเครื่องประดับศีรษะที่ใช้ได้ทั้งพระและนาง

ขั้นตอนที่ ๔. พิธีสมโภชน์และสังครูปี่ชยา ในตอนท้ายพิธีไหว้ครู ผู้ประกอบพิธีจะกล่าวคำอัญวยพรให้แก่ศิษย์ และร่ายหน้าพาทย์พราหมณ์ออก เป็นการส่งครูกลับพิภพนิมาน ปีพาทย์ทำเพลงกราวรำ ผู้ประกอบพิธีและศิษย์ร่ำส่งครูและโปรยข้าวดอกคอกไม้ ปีพาทย์บรรเลงเพลงมหาชัยเป็นสิ้นสุดพิธีไหว้ครู

บรรณานุกรม

ชนิด อยู่โพธิ์ (๒๕๐๓). พิธีไหว้ครูตำราครอบโขนละครพร้อมด้วยตำนานและคำกลอนไหว้ครูละครชาตรี. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.

ประเมษฐ์ บุญชัย. (๒๕๔๐). การร่ายของผู้ประกอบพิธีไหว้ครู. วิทยานิพนธ์ปริญญาศิลปศาสตรมหาบัณฑิต (ภาควิชานาฏศิลป์). กรุงเทพฯ : บัณฑิตวิทยาลัย จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.

สุมิตร เทพวงษ์. ผศ. (๒๕๔๘). การไหว้ครูในพิธีไหว้ครู สำหรับการแสดงของไทย. กรุงเทพฯ : โอ.เอส.พริ้นติ้ง เฮ้าส์.

----- (๒๕๓๑). ศิลปะละครรำหรือคู่มือนาฏศิลป์ไทย. กรุงเทพฯ : กรมศิลปากร.